

วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 30 (1) มกราคม-มิถุนายน 2554

ลักษณะครอบครัวชาวนา:
ข้อเท็จจริงจากงานวิจัยช่วง 4 ทศวรรษ
(พ.ศ. 2498 - 2537)

บุญมา นครินทร์

วันเปิดฝาย บ้านสันดอนหอม ภาพ: อาริรัตน์ ปานจับ

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะครอบครัวชาวนาในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา (ระหว่าง พ.ศ.2498 – 2537) มีงานศึกษาวิจัยในท้องถิ่นชนบทของประเทศไทยที่ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนาอย่างน่าสนใจ เริ่มจากแนวทางปฏิบัติในการเลือกคู่ครอง พบว่านิยมเลือกคู่ครองจากครอบครัวที่รู้จักมักคุ้นกัน หลักสำคัญของการเลือกคู่อยู่ที่ตัวของคู่สมรสและภูมิหลังทางครอบครัวของแต่ละฝ่ายโดยมีพ่อแม่หรือญาติให้การสนับสนุน ภายหลังการแต่งงานแล้วระยะแรกๆ คู่แต่งงานใหม่จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชาย แต่การอาศัยอยู่ในบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงมีสัดส่วนสูงกว่า มีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของการปฏิบัติในระหว่างท้องถิ่น การเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานสัมพันธ์กับรูปแบบครอบครัวหลังแต่งงาน ถ้ายังอาศัยอยู่กับพ่อแม่ก็ทำให้ครอบครัวต้นกำเนิดมีสภาพเป็นครอบครัวขยาย เมื่อแยกออกอยู่โดยอิสระ ครอบครัวตัวเองจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ผลการสำรวจแบบตัดขวาง (cross-sectional study) จากงานวิจัยต่างๆ พบว่ามีความคล้ายคลึงกันในหมู่ครอบครัวท้องถิ่นชนบท (ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง) ของไทยเกินกว่าร้อยละ 50 เป็นครอบครัวแบบครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) มีครอบครัวแบบขยาย (extended family) ประมาณ 1 ใน 4 เมื่อแต่งงานเป็นครอบครัวและมีลูก ผู้ที่เป็นภรรยาหรือแม่จะรับผิดชอบงานครัว งานบ้านต่างๆ รวมไปถึงงานจัดการด้าน การเงินในบ้าน ขณะเดียวกัน ก็ต้องช่วยสามีหาเลี้ยงครอบครัวและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครอบครัว โดยมีอำนาจการตัดสินใจค่อนข้างจะเต็มที่ในเรื่องที่เป็นงานบ้าน งานครัว ยกเว้นการกู้เงิน การซื้อสิ่งของที่มีราคาสูง การลงโทษลูกซึ่งทำผิดร้ายแรง จะให้สามีเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าถ้าพ่อแม่มีทรัพย์สินมรดก เช่น ที่ดิน ถือหลักแบ่งให้ลูกชาย ลูกสาวเท่าๆ กัน แต่ถ้ามีที่ดินไม่มาก นิยมให้ที่ดินกับลูกสาว หรือลูกที่เลี้ยงดูพ่อแม่ ในวัยชรา ลูกคนอื่นจะได้ทรัพย์สินประเภทอื่น เช่น เงินทอง ทดแทน โดยใช้หลักเท่าเทียมระหว่างลูกชาย-หญิงในการแบ่งมรดก

abstract

This study details the characteristics of farm families in rural Thailand. Data are drawn from literary survey and the author's field survey conducted in Angthong and Prathumthani provinces in 1987 and 1994, respectively. Research findings discuss interesting phenomena pertinent to different aspects of farm families. It begins with traditional practices in spouse selection. There is a tendency for farm families to select marriage partners from families with which they are familiar. Primary principles are personal characteristics and familial socioeconomic background of partners from both sides. Parents and relatives influence spouse selection. After marriage, a newly-wed couple initially lives with the parental family of either bride or groom. However, statistical data confirm that there is a higher proportion of a practice of uxorilocal pattern after marriage although differences are found in different regions of Thailand. The selection of residential pattern after marriage has a close relation with family types. When the newly-wed couple lives with their parents, a pattern of extended family has been observed. After the couple moves out of the parental home and sets up their own family unit, then, a pattern of nuclear family is observed.

Findings from cross sectional study based upon various studies of rural farm families in different regions of Thailand (including the North, the Northeast and the Central Plains) show some similarities that over 50 percentages of the total farm families are nuclear families whereas extended families account to one-fourth. After marriage and having children, a wife (or a mother) is usually responsible for household chores and family financial management. At the same time, she has to work outside home to earn extra income to the family. She also participates in major decision making on family affairs. She plays a major decision making role in issues relating to family domestic affairs except making a family loan, purchasing expensive household items and properties, and punishing children who are serious wrong doers. These are areas in which her husband plays a more prominent role in decision making. In addition, parents who have lots of properties, such as land. They tend to share their land property equally among sons and daughters. Parents who do not own a large piece of land tend to transfer the land to the daughter or any child who looks after the parents when they get old. Other children regardless genders will inherit other properties (such as cash and gold) equally. The principle of gender equity is generally applied to property inheritance among rural farm families.

ความนำ

ระหว่าง พ.ศ. 2498-2537 มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับลักษณะครอบครัวของคนในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนาหรือผู้ประกอบการอาชีพทำนามาแต่อดีต ผลงานวิจัยเหล่านี้ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะครอบครัวด้านต่างๆ ได้แก่ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง การตั้งบ้านเรือนหลังแต่งงาน รูปแบบครอบครัว บทบาทในครอบครัว และการรับมรดก นับเป็นข้อเท็จจริงที่น่าสนใจ ผู้เขียนจะนำเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

การเลือกคู่ครอง

ผลงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ เป็นผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยระยะยาวของสถาบันประชากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรในประเทศไทย รอบแรก [พ.ศ. 2512-2513 (1969-1970)] ภัสสร ลิมานนท์ (Bhassorn Limanonda 1979) เสนอไว้เป็นรายงานวิจัยและสรุปเกี่ยวกับเรื่องการเลือกคู่ครองไว้ว่า “แบบแผนการเลือกคู่ครองในประเทศไทยอาจพิจารณาได้ว่าเป็นแบบระหว่างกลาง (intermediate system) ระหว่างระบบแต่งงานแบบปิด (close marriage system) ซึ่งมีพ่อแม่หรือผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกคู่ให้ กับระบบแบบเปิด (open marriage system) ซึ่งเจ้าตัวเลือกคู่ครองเอง”

ในช่วงเวลาต่อมา มีตำราทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับ “ระบบครอบครัวและเครือญาติของไทย” เขียนโดย ดร.สนิท สมัการการ สรุปว่า

“สังคมไทยไม่มีธรรมเนียมประเพณีกำหนดไว้เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวแต่อย่างใดว่าใครจะต้องแต่งงานกับใคร โดยทั่วไปคนไทยมักนิยมเลือกคู่จากครอบครัวที่รู้จักกันคุ้นกันมากกว่าที่จะเลือกคู่จากครอบครัวที่ไม่รู้จักกันเสียเลย แต่ก็มีส่วนกลุ่ม เช่น ไทยพวน ที่นิยมให้มีการแต่งงานระหว่างญาติหรือลูกพี่ลูกน้องที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมใกล้เคียงกัน ถ้าลูกชายของญาติฝ่ายพี่แต่งงานกับลูกสาวของญาติฝ่ายน้องแล้ว ถือว่าเป็นคู่สมรสที่เหมาะสมที่สุด

“แต่หลักสำคัญที่สุดของการเลือกคู่ครองของคนไทยดูเหมือนจะอยู่ที่ตัวคู่สมรสและญาติหลังทางครอบครัวของแต่ละฝ่ายมากกว่าอย่างอื่น ประการแรกทีเดียว คู่สมรสแต่ละฝ่ายจะต้องมี ‘คุณภาพ’ ดี และเหมาะสมแก่กัน คุณภาพที่ดีของฝ่าย

ชาย ได้แก่ ขยันขันแข็ง แข็งแรง รูปร่างหน้าตาดี อ่อนน้อม ไม่สุร่ยสุร่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องไม่ 'ติด' อบายมุขต่างๆ และถ้ามีความรู้สูงด้วยก็ยิ่งดี สำหรับฝ่ายหญิง คุณภาพที่สำคัญก็คือ มีรูปร่างหน้าตาที่งดงามพอสมควร ขยัน ไม่เป็นโรคเป็นภัย ที่มองเห็น รู้จักรักษาสমบัติของครอบครัว เก่งการบ้านการเรือน กิริยามารยาทดี นิยรักเด็ก ไม่พุดมาก (โดยเฉพาะต้องไม่ชอบพุดนินทาชาวบ้านหรือพุดเรื่องของคนอื่นเสมอๆ) มีการศึกษาพอประมาณ และตามปกติก็ไม่ควรสูงกว่าผู้ที่จะเป็นสามีของตน เพราะในสังคมไทย สามีเป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่โดยทั่วไป ถ้าภรรยามีความรู้สูงกว่าอาจ 'ข่ม' สามี และทำให้ความเป็นอยู่ ในครอบครัวไม่ราบรื่น ส่วนฐานะทางครอบครัวของแต่ละฝ่าย ก็ไม่ควรต่างกันจนเกินไปนัก" (สนธิ 2519, 192-96)

ผู้เขียนศึกษาครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนา 874 ครอบครัว ในจังหวัดปทุมธานี เมื่อปี พ.ศ. 2537 (ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) พบว่า ร้อยละ 81.1 เลือกคู่ครองด้วยตนเอง ในจำนวนนี้มีร้อยละ 54.1 ที่เลือกเองโดยขอคำปรึกษาจากพ่อแม่ อีกร้อยละ 27 เลือกเองโดยไม่ปรึกษาใคร และมีเพียงร้อยละ 1.8 เท่านั้นที่พ่อแม่เลือกให้โดยไม่ขอความเห็น ข้อมูลจากงานวิจัยชิ้นนี้ยังพบว่า "การทำงานในทุ่งเดียวกัน" และการ "เอาแรงกัน" เป็นจุดเริ่มต้นที่หนุ่มสาวจะได้รู้จักกัน โดยเฉพาะหนุ่มสาวเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2497-2507) การเที่ยวงานวัดก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ทำให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน แต่ถ้าเป็นช่วงเวลาประมาณ 30 ปีมานี้ (ประมาณ พ.ศ. 2517-2527) โอกาสที่หนุ่มสาวจะพบกันมีมากกว่าสมัยก่อน เนื่องจากมีกิจกรรมให้พบปะกันมากขึ้น เช่น การไปดูหนังในเมือง การไปเที่ยวงานวัดในอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง เป็นต้น

รูปแบบของครอบครัว

ผลงานวิจัยช่วงแรกๆ ที่สะท้อนข้อเท็จจริงเรื่องนี้ ได้แก่ ผลงานวิจัยของฮาโรลด์ อี. สมิท (Harold E. Smith 1973) สมิทศึกษาหมู่บ้านเกษตรกรรมของไทย (Thai agricultural villages) ระหว่างปี พ.ศ. 2506-2507 (1963-1964) จากครอบครัวตัวอย่างจำนวน 910 ครอบครัวใน 35 หมู่บ้านจากทั้งหมด 6 จังหวัด (ในบทความไม่ได้ระบุชื่อจังหวัด) แต่เนื่องจากมีบางตัวอย่างให้ข้อมูลไม่สมบูรณ์จึงต้องตัดออกไป เหลือกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา 850 ครอบครัว ในจำนวน 850 ครอบครัวนี้ปรากฏว่าร้อยละ 64 มีองค์ประกอบ

ภายในครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว สมิทให้ชื่อไว้อีกชื่อหนึ่งว่า ครอบครัวอิสระ (independent) คือครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูกที่ยังไม่แต่งงาน บางครอบครัวอาจมีญาติอาศัยรวมอยู่ด้วย จำนวนที่เหลืออีกร้อยละ 36 เป็นครอบครัวขยาย สมิทแยกออกเป็น 2 แบบย่อย แบบแรกเรียก cluster household (extended families) แบบที่สองเรียก two-tier household (limited extended families) แบบแรกมีร้อยละ 29 แบบที่สองมีร้อยละ 7

นอกจากสมิทจะนำเสนอข้อมูลซึ่งเป็นผลการวิจัยของตนเองแล้วยังได้เสนอผลการวิจัยของกมล จันทรเลขา ซึ่งศึกษาครอบครัวชาวนาหมู่บ้านบางชั้น (ภาคกลาง) จำนวน 298 ครอบครัวเมื่อปี พ.ศ. 2498 (1955) สมิทเปรียบเทียบให้เห็นว่ารูปแบบครอบครัวเกษตรกรรมหรือครอบครัวชาวนาจากงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้ให้ข้อสรุปไม่แตกต่างกัน ดังตาราง

ตารางที่ 1: เปรียบเทียบรูปแบบครอบครัวระหว่างงานวิจัยของฮาโรลด์ สมิท กับกมล จันทรเลขา

identity of research	sample size	independent households (nuclear families)	cluster households (extended families)	two-tier households (limited extended families)	one-person families
		%	%	%	%
Smith et al.	850	64	29	7	-
Janlekha	298	60	27	8	5

ที่มา: Smith (1973, 137)

ข้อมูลจากตารางในส่วนที่เป็นผลวิจัยของกมล ร้อยละ 60 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีองค์ประกอบในครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว เป็นครอบครัวขยายแบบ cluster household ร้อยละ 27 แบบ two-tier household ร้อยละ 8 และเป็นครอบครัวคนเดียวร้อยละ 5

ดร.สนิท (2519, 54-55) พุดถึงงานวิจัยของสมิทว่าเป็นงานวิจัยที่ต้องการจะตอบปัญหาว่า ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเนื้อแท้ (ครอบครัวเดี่ยว) หรือครอบครัวขยายกันแน่ สมิทได้พบว่าครอบครัวเนื้อแท้ปรากฏอย่าง

แพร่หลายและยังคงเป็นรูปแบบอุดมคติ คือเป็นรูปแบบครอบครัวที่ใจคนไทยต้องการ

อย่างไรก็ดี ในส่วนของครอบครัวขยายตามนัยที่สมิทธิสรูปไว้ นั้น ดร.สนธิ์ข้อวิจารณ์ไว้ว่า สมิทธิไม่ได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างถี่ถ้วนนัก ข้อบกพร่องของงานศึกษาเกิดจากการให้คำนิยามหรือให้ความหมายคำว่า “การครองบ้าน” (house-hold) ที่รวมเอา “คนทุกคนที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังหนึ่งหรือหลายหลัง และตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน บุคคลเหล่านี้ร่วมกันทำงานทางเกษตรกรรมเป็นหน่วยเดียวกัน” คำจำกัดความนี้เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาและกำหนดแบบของครอบครัว แต่ไม่ได้เป็นคำจำกัดความที่รัดกุมพอสำหรับศึกษาสังคมไทย เพราะการที่ญาติสนิทมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันนั้นเป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ความปลอดภัย และความอบอุ่นใจ ลักษณะเช่นนี้หาได้ทำให้เกิดเป็นครอบครัวขยายโดยอัตโนมัติไม่

เมื่อสมิทธิจำแนกครอบครัวซึ่งเกิดจาก “กลุ่มบ้าน” (cluster of household) ว่าเป็นครอบครัวขยาย (extended family) ดร.สนธิ์ได้จับเอาตรงที่ว่า “บุตรชายหรือบุตรสาวที่แต่งงานแล้ว ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกับบิดามารดาของตน และถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเดียวกัน (single household) ถ้าจะพิจารณาในแง่ี้แล้วก็ถือว่าเป็นครอบครัวขยาย และจะพบว่าในสังคมไทยมีครอบครัวลักษณะนี้อยู่เป็นจำนวนมากทีเดียว ... ความจริงแล้วคำถามลึกซึ้งต่อไปจะพบว่าครอบครัวเหล่านี้หาใช่ครอบครัวขยายที่แท้จริงแต่ประการใดไม่” (สนธิ์ 2519)

แม้ผลงานวิจัยของสมิทธิในประเด็นเกี่ยวกับครอบครัวขยายยังไม่ค่อยถี่ถ้วนนักตามข้อวิจารณ์ข้างต้น แต่ข้อเท็จจริงในประเด็นเกี่ยวกับครอบครัวเดี่ยว น่าจะมีความชัดเจนเพียงพอ เนื่องจากองค์ประกอบแสดงลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูกนั้นมีความชัดเจน และไม่ยุ่งยากในการจัดกลุ่มครอบครัวที่ศึกษาแล้วนำเสนอออกมาเป็นคำร้อยละดังปรากฏในตาราง อย่างไรก็ตาม ถ้าสมิทธิพิจารณาถี่ถ้วน ไม่มีปัญหาตามข้อวิจารณ์ จำนวนร้อยละของครอบครัวเดี่ยวอาจจะสูงกว่านี้ก็ได้

หลังจากงานของสมิทธิ มีงานอีกชิ้นหนึ่งที่น่าสนใจคือ ผลงานวิจัยของ แจ็ค เอ็ม. พอตเตอร์ (Jack M. Potter) (พอตเตอร์ 2526, 181) พอตเตอร์เก็บข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2515 (1972) แต่พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. 2519 (1976) พอตเตอร์ศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ และได้พบว่าครัวเรือนที่สำรวจทั้งหมด 206 ครัวเรือน ประกอบด้วยครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวซึ่งประกอบด้วยสามี ภรรยา และลูกที่ยังไม่แต่งงาน จำนวน

129 ครั้วเรือนหรือร้อยละ 62.6 และเป็นครอบครัวเดี่ยวแบบที่มีญาติทางเชื้อสายฝ่ายหญิงอาศัยอยู่ด้วยอีกร้อยละ 3.9 ส่วนครอบครัวขยายแบบที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา ลูกสาวที่แต่งงานแล้ว สามีของลูกสาว และลูกของลูกสาว รวม 3 รุ่นอายุคน หรือที่เรียกว่า “ครอบครัวขยายแบบที่อาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง” มีอยู่ร้อยละ 20.9 และ “ครอบครัวขยายแบบที่อาศัยอยู่กับฝ่ายชาย” หรือครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา ลูกชายที่แต่งงานแล้ว และภรรยาและลูกๆ ของลูกชาย มีอยู่ร้อยละ 4.8 จำนวนที่เหลืออีกร้อยละ 7.8 เป็นครอบครัวลักษณะอื่นๆ เช่น ครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ แม่ยาย หรือแม่ยายกับลูกชายลูกสาว เป็นต้น

ถ้าเปรียบเทียบกับผลงานของสมิทจะเห็นว่า ตัวเลขที่แสดงถึงจำนวนครอบครัวเดี่ยวไม่ค่อยแตกต่างกัน คือมีประมาณร้อยละ 60 และมีครอบครัวขยายประมาณร้อยละ 25 เพียงแต่ผลงานวิจัยของพอดเตอร์แสดงองค์ประกอบของครอบครัวขยายไว้ชัดเจนมากกว่า

ในช่วงหลังจากนี้ ผลงานวิจัยในภาคกลาง เช่น ผลงานวิจัยของผู้เขียน (บุญมา 2533) ซึ่งศึกษาจากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 185 ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ตามตำบลต่างๆ ในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เก็บข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2530 งานชิ้นนี้ได้พบว่า มีถึงร้อยละ 80.5 ที่เป็นครอบครัวเดี่ยว จำนวนที่เหลืออีกร้อยละ 19.5 เป็นครอบครัวขยาย แต่ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวในผลงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้เขียนได้นับรวมญาติคนอื่นๆ ที่ยังไม่มีคู่สมรสอาศัยรวมอยู่ด้วย ส่วนครอบครัวขยายหมายถึงครอบครัวเดี่ยวตั้งแต่ 2 ครอบครัวขึ้นไป โดยมีหัวหน้าครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจในครัวเรือน

กรณีของครอบครัวเดี่ยวข้างต้น หากไม่นับรวมครอบครัวเดี่ยวแบบไทยเข้าไว้ในกลุ่มเดียวกัน ก็ยังพบจำนวนตัวอย่างที่มีองค์ประกอบเป็นครอบครัวเดี่ยวแบบเนื้อแท้ ซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ลูกอยู่ร้อยละ 53.5 จำนวนที่เหลือเป็น “ครอบครัวเดี่ยวแบบไทย” หมายถึงครอบครัวเดี่ยวแบบมีญาติที่ไม่มีคู่สมรสอาศัยอยู่ด้วย โดยเฉพาะครอบครัวที่มี 3-4 ช่วงอายุคน เช่น ครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกและพ่อตาหรือแม่ยาย หรือคู่สมรสกับลูกและหลาน ซึ่งเป็นลูกที่พี่หรือน้องฝากเลี้ยงไว้ หรือคู่สมรสของลูกและแม่ยายกับน้องภรรยา เป็นต้น ครอบครัวลักษณะนี้มีสัดส่วนสูงกว่าครอบครัวเดี่ยวแบบไทยที่มีองค์ประกอบแบบอื่นๆ

นอกจากนั้น งานวิจัยของผู้เขียนในช่วงต่อมา (บุญมา 2545) ศึกษาครอบครัวชาวนาในจังหวัดปทุมธานี จำนวน 874 ครอบครัว เมื่อ พ.ศ. 2537

ก็ยังพบข้อมูลคล้ายๆ กัน คือส่วนใหญ่หรือร้อยละ 63.2 เป็นครอบครัวเดี่ยว ในจำนวนนี้เป็นครอบครัวเดี่ยวแบบเนื้อแท้ร้อยละ 43.8 ครอบครัวเดี่ยวแบบมีญาติอาศัยอยู่ด้วยร้อยละ 19.4 ข้อมูลจากผลงานวิจัยเหล่านี้น่าจะเป็นข้อเท็จจริงที่พอจะยืนยันได้ว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ของคนไทยในหมู่บ้านชนบทเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวมากกว่าแบบอื่นๆ

การตั้งบ้านเรือนหลังแต่งงาน

การตั้งบ้านเรือนหรือการเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานสำหรับสังคมไทย ดร.สนธิได้สรุปไว้ว่า

“แนวปฏิบัติหรือพฤติกรรมเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนของคู่สมรสในสังคมไทยมีอยู่ 5 แบบด้วยกันคือ

“1. เมื่อแต่งงานแล้วแยกออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างหากตามลำพังสองคนสามีภรรยา (neolocal) แบบนี้เป็นครอบครัวเนื้อแท้หรือครอบครัวเดี่ยวอย่างเต็มที่

“2. เมื่อแต่งงานแล้วอยู่กับครอบครัวกำเนิดของฝ่ายหญิงไปอีกระยะหนึ่ง (ประมาณ 1-3 ปี) แล้วจึงแยกออกไปตั้งบ้านเรือนของตนเองต่างหาก แบบนี้มีปรากฏอยู่ในกลุ่มสังคมชาวไร่ชาวนาหรือชาวชนบท ซึ่งมีธรรมเนียม ‘ทดสอบ’ ลูกเขยใหม่

“3. เมื่อแต่งงานแล้วอยู่กับครอบครัวของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไประยะหนึ่งตามแต่จะตกลงกัน แล้วจึงแยกไปตั้งบ้านเรือนของตนเองต่างหาก

“4. เมื่อแต่งงานแล้วอยู่กับครอบครัวกำเนิดของภรรยาตลอดไป (matrilocal) แบบนี้เป็นแบบ ‘เลี้ยงเรือน’ ทางฝ่ายหญิง

“5. เมื่อแต่งงานแล้วอยู่กับครอบครัวกำเนิดของสามีตลอดไป (patrilocal) ซึ่งเป็นการ ‘เลี้ยงเรือน’ เช่นเดียวกัน แต่บิดามารดาของสามีเป็นฝ่ายที่ได้รับการเลี้ยงดู

“การที่คู่สมรสจะ ‘เลี้ยงเรือน’ ฝ่ายไหน ไม่มีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ตายตัว ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ส่วนตัวจะเป็นเครื่องกำหนดแต่ละรายไป

จากแบบพฤติกรรมทั้ง 5 แบบนี้ จะพบว่ามีแต่แบบที่ 4 และแบบที่ 5 เท่านั้นที่คู่สมรสมีได้แยกออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ส่วนแบบที่ 1 แบบที่ 2 และแบบที่ 3 นั้นเป็นการตั้งถิ่นฐานใหม่ทั้งสิ้น เว้นแต่ว่าแบบที่ 2 และแบบที่ 3 มิได้ตั้งถิ่นฐานใหม่ทันที หลังจากการแต่งงาน หากแต่เป็นการตั้งถิ่นฐานใหม่หลังจากได้ผ่านพ้นไประยะหนึ่ง (1-3 ปี) ตามปกติก็มักจะเป็นหลังจากที่ภรรยาคลอดลูกคนแรกและลูกโตพอสมควร” (สนธิ 2519, 63-64)

ข้อเท็จจริงจากผลงานวิจัยจำนวนหนึ่งก็พบรูปแบบการตั้งบ้านเรือนหลังแต่งงานไม่แตกต่างไปจากข้อสรุปข้างต้น เพียงแต่การกระจายสัดส่วนของแต่ละแบบในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษาอาจจะแตกต่างกันบ้าง ตัวอย่างเช่น อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์ (Aphichat Chamratrithirong 1984, 88-89) ศึกษางานวิจัยของ Bhassorn (1979) พบว่า การเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานแบบอยู่อาศัยข้างฝ่ายหญิง (matrilocal) ปรากฏอยู่ในชนบททุกภาคของประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบมากที่สุด คือร้อยละ 72 รองลงมาเป็นภาคเหนือร้อยละ 57 ภาคกลางร้อยละ 35 และภาคใต้พบน้อยที่สุด ร้อยละ 2.5

ผู้เขียนได้ศึกษางานวิจัยของชาย โพธิ์สิตา (Chai Podhisita 1984) ชายศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 290 ครอบครัวที่ Ban Lao จังหวัดร้อยเอ็ด Ban Lao เป็นชนบทแบบเกษตรกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด เพาะปลูกพืชผลต่างๆ และยังคงพึ่งพิงน้ำฝนเป็นหลักใหญ่ ชายได้ข้อสรุปว่า รูปแบบการอยู่อาศัยหลังแต่งงานที่พบมากที่สุดคืออาศัยข้างฝ่ายหญิง (matrilocal) ร้อยละ 81.4 เลือกที่อยู่อาศัยข้างฝ่ายชาย (patrilocal) ร้อยละ 7.6 แบบแยกเรือนใหม่ (neolocal) มีร้อยละ 3.1 และแบบอื่นๆ อีกร้อยละ 8.0

ฌักส์ อัมโยต์ (Jacques Amyot) ศึกษาหมู่บ้าน 3 แห่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2511-2512 ได้เสนอไว้เป็นรายงานเมื่อปี พ.ศ. 2519 อัมโยต์ได้รายงานไว้ว่า “รูปแบบที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานในประเทศไทยก็คือ เมื่อแรกแต่งงาน คู่สมรสซึ่งยังอายุไม่มาก (young couple) จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของเจ้าสาว (bride) ในช่วงระยะแรกๆ และช่วยพ่อแม่ภรรยาทำนา และดูแลสัตว์เลี้ยงจนกระทั่งคู่สมรสตั้งบ้านเรือนได้เอง ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 2-3 ปี หรือเมื่อน้องสาวแต่งงาน คู่สมรสคู่แรกก็จะแยกเรือนออกไป” (1976, 48-49 อ้างใน Amara 1993)

การเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของคู่สมรสใหม่ มักจะสัมพันธ์กับการรับมรดกที่ดินจากพ่อแม่กรณีที่มีพ่อแม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ทั้งที่เป็นที่ดินสำหรับ

ปลูกบ้านหรือที่ดินสำหรับทำกินทั้งทำนาทำไร่ ดังกรณีตัวอย่างหมู่บ้านชนบท 3 แห่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา Amyot (1976) สรุปไว้ว่า “ตามแนวปฏิบัติที่เป็นมา ฝ่ายหญิงมักจะได้รับมรดกเป็นที่ดิน ส่วนฝ่ายชายได้รับเงินสดหรือสิ่งของ (cash or kind) ด้วยเหตุนี้ ครอบครัวชายจึงมีแนวโน้มที่จะประกอบด้วยญาติๆ ทางฝ่ายภรรยา เมื่อคู่สมรสจะแยกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ พ่อของภรรยามักจะแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งในบริเวณบ้านเดิมของตนให้คู่สมรสไว้ปลูกบ้านหลังใหม่ บ้านทั้งสองจึงอาจจะปลูกแบบมีชนติดต่อกัน ขณะเดียวกัน พ่อของภรรยาที่อาจจะมอบที่ดินสำหรับทำกินพร้อมกันไปด้วย บางครอบครัวกำหนดขนาดที่ดินที่ต้องการจะมอบให้ตั้งแต่ฝ่ายชายมาสู่ขอฝ่ายหญิง มีลักษณะเป็นข้อตกลงระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชายก่อนแต่งงาน ระยะเวลาๆ ของการแยกบ้านอาจจะยัง ‘กินข้าวหม้อเดียวกัน’ (กินข้าวของครอบครัวพ่อแม่) แต่การหารายได้จะแยกกัน อย่างไรก็ตามก็มีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่แยกบ้านทันทีหลังแต่งงาน บางครอบครัวก็ย้ายไปอาศัยอยู่กับครอบครัวสามี กรณีหลังนี้จะเกิดขึ้นเมื่อครอบครัวของสามีมีฐานะดีกว่า หรือสามีเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ กรณีเช่นนี้ลูกชายจะเป็นผู้รับมรดกที่ดินและเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ไปโดยปริยาย”

ในช่วงต่อมา ผู้เขียนได้ศึกษาครอบครัวในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เมื่อปี พ.ศ. 2530 (1987) ผู้เขียนพบข้อมูลคล้ายๆ กับที่อยุธยาคือ คู่สมรสใหม่ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 48.3 เลือกอยู่อาศัยในบ้านพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ในจำนวนนี้ร้อยละ 32 ยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงโดยไม่คิดจะตั้งบ้านเรือนใหม่ของตนเอง ส่วนอีกร้อยละ 16.3 อยู่อาศัยกับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงระยะหนึ่ง แล้วจึงแยกเป็นอิสระหรือแยกมาตั้งบ้านเรือนของตนเอง สำหรับคู่สมรสใหม่ที่เลือกอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายชาย ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 22.6 และในจำนวนนี้มีอยู่ร้อยละ 11.0 อยู่อาศัยกับพ่อแม่ฝ่ายชายระยะหนึ่งแล้วจึงแยกเป็นอิสระ จำนวนที่เหลือน้อยละ 11.6 ยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายชายโดยไม่คิดจะตั้งบ้านเรือนใหม่ ส่วนคู่สมรสที่ตั้งบ้านเรือนแยกอยู่อิสระตั้งแต่แต่งงาน มีร้อยละ 25.6 (บุญมา 2533, 28)

นอกจากนั้น ผลงานอีกชิ้นที่ผู้เขียนศึกษาในจังหวัดปทุมธานีก็พบว่า ร้อยละ 53.5 เป็นครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนแยกอยู่อิสระหลังแต่งงาน แต่ในจำนวนนี้มีร้อยละ 13.8 ที่แยกอยู่อิสระทันทีหลังแต่งงาน ร้อยละ 20.5 อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงระยะหนึ่งจึงแยกเป็นอิสระ และอีกร้อยละ 19.2 อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายชายระยะหนึ่งจึงแยกออกมา สำหรับครอบครัวที่อยู่กับพ่อแม่ระยะหนึ่งแล้วแยกออกมาอยู่เป็นอิสระนั้น ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 56.8 อาศัยอยู่กับพ่อแม่ 1-2 ปี ส่วนเหตุผลที่ต้องอาศัยอยู่กับพ่อแม่ก่อนที่จะแยกออกมามักตั้งบ้านเรือน

ใหม่ของตนเองแตกต่างกันออกไป เช่น ยังต้องช่วยพ่อแม่ทำนาและช่วยดูแลพี่น้อง ยังไม่มีที่ทำกินของตนเอง หรือต้องการให้ตนมีทุนทรัพย์พอสมควรก่อนแล้วค่อยแยกออกมาตั้งบ้านเรือนเอง ดังนี้เป็นต้น (บุญมา 2545)

หากนำผลงานวิจัยที่อำเภอวิเศษชัยชาญกับที่จังหวัดปทุมธานีมาเปรียบเทียบกับกันดังตาราง จะพบว่าแนวปฏิบัติที่พบมากคือการตั้งบ้านเรือนเป็นอิสระจากพ่อแม่ เพียงแต่ระยะแรก ประมาณ 1-3 ปี จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ไปพลางก่อน

ตารางที่ 2: เปรียบเทียบรูปแบบการเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานระหว่างเกษตรกรจังหวัดปทุมธานีกับอำเภอวิเศษชัยชาญ

การเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน	เกษตรกรจังหวัด	
	ปทุมธานี (พ.ศ. 2537)	วิเศษชัยชาญ (พ.ศ. 2530)
แยกอยู่อิสระทันที	13.8	25.6
อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้วแยกเป็นอิสระ	20.5	16.3
อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายชายระยะหนึ่งแล้วแยกเป็นอิสระ	19.2	11.0
อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง	19.0	32.0
อยู่กับพ่อแม่ฝ่ายชาย	15.3	11.6
อยู่กับพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย (ย้ายไปมา)	7.9	-
อื่นๆ	3.5	3.5

บทบาทในครอบครัวของคู่สมรส

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบทบาทในครอบครัวของคู่สมรสในชนบทไทยจากผลงานวิจัยต่างๆ มีลักษณะค่อนข้างจะคล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่า ผู้เป็นภรรยาต่างก็เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจต่างๆ เช่น มีส่วนร่วมในการหาเลี้ยงครอบครัว มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อกู้ยืมเงิน หรือตัดสินใจขายผลผลิตที่ผลิตได้ (สภาสตรีแห่งชาติ 2519, 41) หรือมีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการซื้อเครื่องมือทำมาหากินหรือของใช้ประเภทถาวรในบ้าน ตลอดจน

การตัดสินใจเกี่ยวกับการเรียนของบุตร (สุดสวาท และบุญมา 2529, 61) ในกรณีที่เป็นการกิจกรรมการเกษตร ภรรยาจะเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในทุกๆ กิจกรรมและทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่วางแผนการผลิตไปจนถึงการจัดจำหน่าย (กิจกรรมเกี่ยวกับการตลาด) ลักษณะการตัดสินใจจะเป็นแบบปรึกษาหารือหรือตัดสินใจร่วมกันกับสามีเป็นส่วนใหญ่ (ภาณี 2534, 97)

ผลวิจัยของผู้เขียนที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่งศึกษาเมื่อปี 2537 ก็พบข้อเท็จจริงทำนองเดียวกัน สามีที่หาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียวมีเพียงร้อยละ 22.2 ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 47.8 ทั้งสามีและภรรยาต่างช่วยกันหาเลี้ยงครอบครัวเท่าๆ กัน แต่ถ้าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับการเงินในครอบครัว ภรรยาจะดูแลคนเดียวเป็นส่วนใหญ่หรือร้อยละ 30.7 และถ้าเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการตัดสินใจเงิน ส่วนมากหรือร้อยละ 40.6 สามีตัดสินใจคนเดียว กรณีที่เป็นกิจกรรมการซื้อของที่มีราคาสูง มักจะตัดสินใจร่วมกันหรือร้อยละ 41.8 ดังตาราง

ตารางที่ 3: รูปแบบการตัดสินใจกิจกรรมหาเลี้ยงครอบครัวจังหวัดปทุมธานี

กิจกรรมหาเลี้ยงครอบครัว	รูปแบบการตัดสินใจ (N = 874 ครอบครัว)					
	สามีคนเดียว	สามีมากกว่าภรรยา	สามีเท่ากับภรรยา	ภรรยามากกว่าสามี	ภรรยาคนเดียว	บุตร
หาเลี้ยงครอบครัว	22.2	17.5	47.8	3	3.5	5.9
จัดการเกี่ยวกับการเงินในครอบครัว	14.6	8.4	28.5	12.9	30.7	4.9
ตัดสินใจเงิน	40.6	11.9	28.7	3.8	8.7	6.3
ตัดสินใจซื้อของที่มีราคาสูง	24.6	8.2	41.8	6.2	12.1	7.1

สำหรับกิจกรรมประเภทงานในบ้านซึ่งมีหลากหลายชนิด โดยทั่วไปเป็นงานที่ถูกมองว่าเป็นภาระหน้าที่ของภรรยาหรือของผู้หญิงมากกว่าเป็นงานของผู้ชาย ตัวอย่างเช่น งานครัว งานดูแลความสะอาดในบ้านและบริเวณบ้าน

งานซักரிดเสื้อผ้า งานจัดการด้านการเงินเกี่ยวกับงานบ้าน งานดูแลลูก ยามเจ็บป่วย ผู้ตัดสินใจหลักจะเป็นภรรยา แต่ถ้าเป็นงานประเภทให้การอบรม กิริยาวาจา ลูก กวดขันความประพฤติลูก หรือลงโทษลูกกรณีทำผิดเรื่องสำคัญ จะตัดสินใจร่วมกันหรือปรึกษาหารือกัน แต่ถ้าเป็นงานประเภทซ่อมแซมสิ่งของ เครื่องใช้ในบ้าน สามียังคงเป็นหลักมากกว่าภรรยา ดังตาราง

ตารางที่ 4: รูปแบบการตัดสินใจกิจกรรมงานบ้านของครอบครัวจังหวัดปทุมธานี

กิจกรรมงานบ้าน	รูปแบบการตัดสินใจ					
	สามี คนเดียว	สามี มากกว่า ภรรยา	สามี เท่ากับ ภรรยา	ภรรยา มากกว่า สามี	ภรรยา คนเดียว	บุตร
งานครัว	1	0.9	4.7	16.8	65.2	11.3
งานดูแลความ สะอาดในบ้านและ บริเวณบ้านเรือน	0.7	1.1	6.4	15.2	63.7	12.8
งานซักริดเสื้อผ้า	1	0.9	6.3	13.2	61.9	16.7
การจัดการด้าน การเงินเกี่ยวกับ งานบ้าน	7.8	2.7	14.8	10.3	58.6	5.8
ดูแลลูก (โต) ยาม เจ็บป่วย	0.9	1.8	25.5	24	42.6	5.1
อบรมกิริยาวาจา ลูก	2.7	6.2	48.2	19.3	19.8	3.8
กวดขันความ ประพฤติลูก	3.4	8.6	47.1	18.4	18.6	3.8
ลงโทษลูกกรณี ทำผิดเรื่องสำคัญ	6.9	15	32.6	20.6	20.4	4.6
งานซื้อข้าวของ เครื่องใช้ในบ้าน	9.8	4.2	20.4	11	46	8.6

จากตารางที่ 4 ผลงานศึกษาครอบครัวชานาที่จังหวัดปทุมธานี สะท้อนภาพได้ว่า ผู้หญิงหรือภรรยายังเป็นผู้ตัดสินใจหลักในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในบ้าน ขณะเดียวกันก็เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการหาเลี้ยงชีพในสัดส่วนที่สูงกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวที่สามีมีส่วนร่วมตัดสินใจทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับงานบ้าน กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภรรยาเข้าไปช่วยสามีหาเลี้ยงชีพมากกว่าที่สามีเข้ามาช่วยภรรยาทำงานบ้าน แต่ถ้างานในบ้านหมายถึงการกวาดชั้นลูก ตัวอย่างกลุ่มนี้ก็มองเห็นว่าเป็นเรื่องต้องช่วยกันทั้งสามีภรรยา

อย่างไรก็ดี ในหลายๆ ครอบครัวไม่ได้มีสมาชิกเฉพาะคู่สมรส แต่ยังมีสมาชิกอื่นๆ อาศัยร่วมอยู่ด้วย ที่สำคัญคือลูกๆ และญาติพี่น้องที่มักจะเข้ามาร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมด้านต่างๆ ของครอบครัว ถ้าอยู่ในเงื่อนไขที่ทำให้เข้ามาร่วมรับผิดชอบได้ เช่น เป็นลูกที่ไม่ใช่วัยเด็ก หรือเป็นพ่อแม่หรือญาติที่ยังไม่แก่ชรามากเกินไป ก็จะมาช่วยทำกิจกรรมหรือช่วยตัดสินใจทำกิจกรรมต่างๆ ดังกรณีตัวอย่างที่ผู้เขียนเก็บข้อมูลจากการบันทึกถ้อยคำของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 สามีทำคนเดียว ภรรยาและลูกไปทำงานนอกบ้าน ถ้าใครว่างก็ทำงานในบ้าน

ตัวอย่างที่ 2 ลูกสาวทำงานโรงงาน ช่วยหุงข้าวตอนเช้า วันอาทิตย์หยุด จึงจะช่วยทั้งหุงข้าวและทำงานบ้าน

ตัวอย่างที่ 3 ภรรยาต้องช่วยหาเลี้ยงครอบครัว เพราะสามีคนเดียวไม่พอกิน ขนาดสองคนยังไม่ค่อยพอ ในการเลี้ยงดูลูก พ่อช่วยดูแลทุกอย่าง แต่ลูกยังเป็นเด็กปล่อยให้เขาเรียนไป ไม่ต้องรับผิดชอบครอบครัว

ตัวอย่างที่ 4 การหาเลี้ยงครอบครัวต้องช่วยกันทำทั้งสองคนเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น จะได้พอจ่าย การเลี้ยงดูลูก สามีช่วยดูแลแต่ดูแลไม่เต็มที่ เพราะทำงานนอกบ้านเหนื่อยมาทั้งวัน เมื่อเข้าบ้านแล้วก็จะ “หลับ” มากกว่า

ตัวอย่างที่ 5 งานในบ้านปกติเป็นหน้าที่ของภรรยา แต่เนื่องจากภรรยาต้องเย็บเสื้อผ้าด้วย เวลาว่างสามีก็จะเป็นผู้ทำงานบ้านเอง ไม่ว่าจะเป็นการหุงข้าว ทำกับข้าว ซักรีดเสื้อผ้า หรือทำความสะอาดบ้าน

ตัวอย่างที่ 6 งานบ้าน นอกจากภรรยาทำแล้ว บางครั้งถ้าสามีว่างก็จะมาช่วย เช่น ช่วยทำกับข้าว ต่อมาเมื่อลูกโตๆ กันแล้ว คนที่เป็นลูกสาวจะช่วย

ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน แบ่งเบางานของแม่ ส่วนยายจะช่วยเลี้ยงหลาน สำหรับเสื้อผ้า เสื้อผ้าใครคนนั้นก็ซักเอง

ตัวอย่างที่ 7 ภรรยาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม สามีนานาใกล้บ้าน จึงเป็นคนเลี้ยงดูลูกและช่วยทำงานบ้าน แต่พอลูกอายุ 3 ขวบขึ้นไป เอาไปให้ยายเลี้ยง

ตัวอย่างที่ 8 งานบ้าน แม่บ้านจะรับภาระทั้งหมด เพราะสามีต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับงานนามากกว่าภรรยา ส่วนลูกชายคนโตแม่จะฝึกหัดให้ทำงานบ้าน เช่น ทำความสะอาดบ้าน ช่วยเลี้ยงน้อง เป็นต้น

กรณีตัวอย่างทั้ง 8 ครอบครัวนี้พอจะมองเห็นว่า เมื่อภรรยาต้องช่วยหาเลี้ยง สามีก็ต้องช่วยทำงานบ้าน ถ้าลูกโตขึ้นก็ต้องช่วยแบ่งเบาภาระพ่อแม่จะมียกเว้นบ้างดังตัวอย่างที่ 3 ที่พ่อแม่มองว่า หน้าที่ของลูกคือเรียนหนังสืออย่างเดียว ไม่ต้องทำงานบ้าน ครอบครัวลักษณะนี้พบอยู่หลายครอบครัว แต่เป็นสัดส่วนที่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีตัวอย่างอื่นๆ

การรับมรดก

มรดก คือทรัพย์สินที่พ่อแม่ยกให้แก่ลูกหรือผู้เป็นทายาท อาจยกให้เวลาใดก็ได้ ดร.สนธิสรุปว่า

“แนวปฏิบัติสำหรับสังคมไทยมักจะมีอยู่ 2 กรณีใหญ่ๆ กรณีแรก ยกให้เมื่อลูกแต่งงานแล้วและมีบ้านเป็นของตนเอง กรณีที่สอง ยกให้เมื่อรู้ตัวว่าตนใกล้จะตาย อาจทำเป็นพินัยกรรมไว้ หรือเรียกลูกๆ มาพร้อมหน้ากันและจัดการแบ่งให้ต่อหน้า ด้วยวาจาหรือทำเป็นหนังสือไว้ แต่สำหรับชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่ มักจะยกให้ด้วยวาจา ... การแบ่งมรดกให้แก่ลูกๆ ของครอบครัวไทยไม่มีกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดไว้ตายตัวหรือเคร่งครัดนัก แต่ในทางพฤตินัยแล้ว พ่อแม่ส่วนใหญ่จะแบ่งมรดกให้แก่ลูกของตนโดยมีหลักเกณฑ์ทั่วๆ ไปพอเป็นสังเขปดังนี้

“1. ที่ดินหรือที่นา ถ้ามีมากพอ มักจะแบ่งให้ลูกทุกคน โดยให้ได้รับคนละเท่าๆ กัน

“2. ที่ดินหรือที่นา ถ้ามีอยู่น้อย เมื่อแบ่งไปแล้วลูกแต่ละคนจะไม่พอทำกิน พ่ออาจแบ่งให้แก่ลูกคนใดคนหนึ่ง ส่วนลูกคนอื่นๆ พ่ออาจหาซื้อที่นาอื่นให้หรืออาจให้ทรัพย์สินอย่างอื่น

แทน แต่โดยหลักการแล้ว ลูกแต่ละคนจะได้รับในมูลค่าที่เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกัน

“3. พวกสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น อาทิ เงินทอง เครื่องมือทำกินต่างๆ พ่อแม่อาจให้ตามใจชอบ คือรักลูกคนไหนมาก ลูกคนนั้นก็อาจได้มาก

“4. เพศ วัย รวมทั้งระยะเวลาเกิด (ลูกคนโต ลูกคนสุดท้อง) มิได้เป็นเครื่องกำหนดขีดค้นหรือช่วยส่งเสริมให้รับมรดกได้มากขึ้นหรือน้อยลงแต่อย่างใด โดยอุดมคติแล้ว พ่อแม่ทุกคนควรรักลูกเท่าเทียมกัน และลูกทุกคนไม่ว่าชายหรือหญิง ก็ควรได้รับมรดกจากพ่อแม่ของตนเท่าเทียมกัน” (สนท 2519, 65-66)

ข้อเท็จจริงจากงานวิจัยของผู้เขียนที่จังหวัดปทุมธานี ก็พบแนวปฏิบัติดังข้อมูลข้างต้น คือส่วนใหญ่หรือร้อยละ 55.3 ของครอบครัวตัวอย่าง 338 ครอบครัวที่พ่อแม่แบ่งมรดกที่ดินให้แล้ว ระบุว่าพ่อแม่ใช้วิธีแบ่งที่ดินให้ลูกๆ เท่าๆ กัน มีเพียงร้อยละ 3.6 ที่ระบุว่าให้ลูกสาวมากกว่าลูกชาย ร้อยละ 1.8 ให้ลูกชายมากกว่าลูกสาว กรณีแบ่งให้ไม่เท่ากัน มีเหตุผลหลากหลาย ที่เด่นชัดคือจะแบ่งให้มากกว่าถ้าเป็นลูกที่คอยดูแลพ่อแม่ ซึ่งมักจะเป็นลูกที่ยังไม่แต่งงาน ออกเรือนไปอยู่บ้านอื่น หรือเป็นลูกคนเล็กที่แต่งงานหลังลูกคนอื่นๆ และเป็นผู้รับหน้าที่ดูแลพ่อแม่ สำหรับกรณีหลังนี้ เมื่อแต่งงานแล้วจะพาคุณสมรสเข้ามาอยู่ในบ้านพ่อแม่ด้วย หรือถ้าเป็นลูกที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือสูงกว่าภาคบังคับ โดยเฉพาะถ้าเรียนถึงระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรี ก็จะได้ที่ดินน้อยกว่า เพราะถือว่าพ่อแม่ได้ใช้จ่ายเงินทองให้ลูกได้เล่าเรียนไปแล้ว หรือกรณีลูกชายถ้าแต่งงานแล้วและพ่อแม่ต้องจ่ายเงินเป็นค่าสินสอดทองหมั้นตอนแต่งงาน ก็จะได้มรดกที่ดินขนาดเล็กกว่าลูกสาวหรืออาจไม่ได้เลยถ้าพ่อแม่มีที่ดินขนาดเล็กไม่มากนัก ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อผู้เขียนศึกษาถึงความคิดของชานาว่า ถ้าตนมีที่ดินจะแบ่งให้ลูกสาวลูกชายอย่างไร คำตอบที่ได้รับคือ ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 62.9 จะแบ่งให้เท่าๆ กัน สัดส่วนรองลงมาหรือร้อยละ 19.7 ระบุว่าแบ่งให้ลูกสาวหรือลูกชายมาน้อยเท่าใดนั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตัวของลูกๆ ว่าเป็นอย่างไร เช่น ถ้าแต่งงานแยกครอบครัวไปก่อน ทำให้ไม่มีโอกาสช่วยพ่อแม่ดูแลพี่น้องที่ยังไม่แต่งงาน ก็ควรจะได้ที่ดินน้อยกว่าลูกคนที่ต้องทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่ หรือถ้าเป็นลูกที่ไม่ได้ช่วยทำนาหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว แต่ไปเรียนหนังสือระดับสูงจนจบ ก็ควรจะได้ที่ดินน้อยกว่าลูกคนที่ไม่ได้เรียนและยังต้องช่วยพ่อแม่ทำนาเพื่อนำเงินไปส่งเสียให้เรียนต่อ ดังนี้ เป็นต้น

ด้วยข้อเท็จจริงเหล่านี้ พอจะกล่าวได้ว่าความคิดเกี่ยวกับการแบ่งมรดกที่ดินให้ลูกของครอบครัวชาวนามีความโน้มเอียงเป็นแบบแบ่งให้เท่าๆ กันระหว่างลูกสาวลูกชาย จะมีข้อยกเว้นอยู่บ้างเฉพาะกรณีที่ลูกสาวลูกชายคนใดมีโอกาสได้รับมรดกหรือผลประโยชน์ประเภทอื่นไปแล้ว ก็จะได้รับมรดกที่ดินขนาดเล็กกว่า กล่าวโดยรวมได้ว่า ข้อเท็จจริงจากงานวิจัยเกี่ยวกับลักษณะทางครอบครัวด้านต่างๆ เหล่านี้แม้จะเป็นข้อเท็จจริง ณ ช่วงเวลาหนึ่งในอดีต (พ.ศ. 2498-2537) แต่ก็ถือได้ว่าเป็นข้อเท็จจริงที่สะท้อนภาพลักษณะทางครอบครัวของชาวนาไว่น่าสนใจ และน่าจะมีการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ในช่วงต่อไป ถ้าศึกษาวิจัยจากกลุ่มอาชีพที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง ก็จะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- เดือนเพ็ญ วอนเพียร. 2531. “การแบ่งรับงานบ้านของสามี.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (สังคมวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญมา นครินทร์. 2533. *ครอบครัวกับการพัฒนาชนบท: รายงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญมา นครินทร์. 2545. *ครอบครัวชาวนาในหมู่บ้านใกล้เมือง: การศึกษาเชิงสังคมวิทยาในจังหวัดปทุมธานี: รายงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญมา นครินทร์ และสุชม อุตวาวุฒิชัย. 2532. *ชนบทไทย 2530: เปรียบเทียบสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาสมัคร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญสนอง บุญโยทยาน. 2518. *มนุษย์กับสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประสิทธิ์ สวัสดิ์ญาติ. 2535. *ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พอดเตอร์, แจ็ค เอ็ม. 2526. *โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย*. แปลโดย นฤจร อิทธิจิระจรัส. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ภัสสร ลิมานนท์. 2532. “การตั้งครัวเรือนหลังสมรสของสตรีไทย.” ใน *เอกสารการสัมมนาผลการวิเคราะห์ข้อมูลชั้นที่สองในเรื่องเกี่ยวกับประชากร การวางแผนครอบครัว และการอนามัย โดยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจประชากรและการอนามัย*

ในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2530: หัวข้อเกี่ยวกับประชากรและการวางแผนครอบครัว. บรรณาธิการโดย นภาพร โชยวรรณ และภัสสร ลิมานนท์, 27-81. กรุงเทพฯ: สถาบันประชากรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชรา คลายนาทร. 2526. “บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวกับการใช้อำนาจระหว่างคู่สมรสในกรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (สังคมวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาณี บุญยเกื้อกุล. 2534. “การเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมเกษตรของภรรยาเกษตรกร: ครอบครัวเกษตรกรปลูกฝ้ายในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (สังคมวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สนิท สมัครกร. 2519. *มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่: ระบบครอบครัวและเครือญาติของไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (แก้ไขและเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.

สภาสตรีแห่งชาติ. 2519. *คู่มือการฝึกอบรมสตรีระดับผู้นำปฏิบัติการในชุมชน*. เอกสารประกอบการฝึกอบรม ณ โรงเรียนพัฒนา สุขุมวิท, กรุงเทพฯ, 17-24 ตุลาคม.

สายใจ คุ่มขนาบ. 2532. *ประชากรวิทยา*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุดสวาท ดิศจันทร์ และบุญมา นครินทร์. 2529. *ครัวเรือนกับการเข้าสู่กำลังแรงงานของผู้หญิง: กรณีศึกษาผู้หญิงในชุมชนชนบท กิ่งอำเภอดงหลวง จังหวัดกำแพงเพชร*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์. 2526. *ทางเลือกของชาวชนบท: การศึกษาการติดตามและเปรียบเทียบผู้ย้ายถิ่นจากบ้านทางช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม เอกสารวิชาการหมายเลข 69, มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Amara Pongsapich. 1993. *A Study of Family Consciousness in Contemporary Thailand: with Comparison among Bangkok, Seoul and Fukuoka*. Kitakyushu, Japan: Kitakyushu Forum on Asian Women.

Amyot, Jacques and Friedrich W. Fuhs. 1976. *Village Ayutthaya: Social and Economic Conditions of a Rural Population in Central Thailand*. Bangkok: Social Science Research Institute, Chulalongkorn University.

Aphichat Chamratrithirong, ed. 1984. *Perspectives on the Thai Marriage*. Institute for Population and Social Research (IPSR) No.81, Mahidol University.

- Bhassorn Limanonda. 1979. *Mate Selection and Post Nuptial Residence in Thailand*. Bangkok: Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.
- Biesanz, M. H. and J. Biesanz. 1978. *Introduction to Sociology*. 3rd ed. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Chai Podhisita. 1984. "Marriage in Rural Northeast Thailand: A Household Perspectives." In *Perspectives on the Thai Marriage*, edited by Aphichat Chamratrithirong, 71-110. IPSR No.81, Mahidol University.
- Ember, Carol R. and Melvin Ember. 1977. *Cultural Anthropology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Farley, John E. 1992. *Sociology*. 2nd ed. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall.
- Ferrante-Wallace, Joan. 1992. *Sociology: A Global Perspective*. Belmont, Calif: Wadsworth.
- Heaton, Tim B. and David L. Brown. 1982. "Farm Structure and Energy Intensity: Another Look." *Rural Sociology* 47 (1): 17-31.
- Hoebel, E. A. 1966. *Anthropology*. New York: McGraw-Hill.
- Johnson, Allan G. 1989. *Human Arrangements: An Introduction to Sociology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Murdock, G. P. 1949. *Social Structure*. New York: Macmillan.
- Nam, Charles B. and Susan G. Philliber. 1984. *Population: A Basic Orientation*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Nock, Steven L. 1983. *Sociology of the Family*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Parsons, T. and R. F. Bales. 1955. *Family: Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press.
- Phillips, Bernard. 1979. *Sociology: From Concepts to Practice*. New York: McGraw-Hill.
- Potter, Jack M. 1976. *Thai Peasant Social Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, Harold E. 1973. "The Thai Family: Nuclear or Extended." *Journal of Marriage and the Family* 35 (1): 136-41.